

ÖSSZEFOGLALÓ KÖNYVSZEMLE.

Lampérth Géza. — Pásztor Árpád.

A Singer és Wolfner R. T. kiadásában nemrégiben jelent meg *Lampérth Géza* új verskötete ezen a figyelmet keltő címen: *Csendes ünnep*. Az előszóban elmondja, negyven éve innen-onnan, hogy a pápai református kollégium Ifjúsági Képzőtársaságában első költői szárnypróbálgatását tette. És harminc éve, hogy első verskötete Beöthy Zsolt előszavával megjelent. Biztatóbb vitorlával nem is indulhatott, mint a Beöthy neve adta tekintéllyel, és mégis, ha ma nevének súlyát lemérjük, az olvasóközönség körében kialakult egységes értékeléssel nem találkozunk. Harminc, sőt negyven esztendő költői pályá, melynek indítójánál a Kisfaludy Társaság nagynevű vezetője csendíti meg a várakozás bízó harangját és a végén még mindig zárva előtte ennek a legmagasabb irodalmi testületnek a kapuja! Mi az oka ennek? Megesalta-e a várakozókat és bízókat Lampérth pályája? — erről szeretnék ebben a beszámolóban szólni.

Lampérth költői indulása a millénium évébe esik; költészete annak a lelkes, elragadtatott honszeretetnek a kifejezése, amelyet akkor minden ifjú szív büszkén a magáénak vallott. Azt vélték akkor, hogy soha a magyarra a dicsőség ilyen fénynyel még nem ragyogott. Azt hitték, hogy ez az ezer esztendő nemcsak a multtal szemben lélekemelő, hanem önmagában is elég biztosíték a jövőre. A nemzet egy óriás éljenkiáltás orkánjába fojtotta minden érzékének felvevő erejét. A dicsőség fénye érzéketlenné oltotta őket a maguk baja és az emberiség baja iránt. Minden költő szónok akart lenni, aki szavának varázsával, hangjának páthoszával próbált minden hatást kicsiszolni. A költészet szónoklattá lett, a költői stíl sablonná.

Lampérth azonban nem olvad bele a sablonköltők átlagába. Beöthy a kedves, fiatal, falusi poétát köszönti benne. Ezzel már arra az ellentétre utal, amely ebben az időben kezd kialakulni

a magyar pcézis berkeiben. Lampérthot szemben látja a város pcétáival; míg azokat „egy nagy tömeg izgatott idegége hevíti, hogy az életnek ezerszínű és ezerfelé nyüzsgő zürzavarát a költői érzés és gondolat villamfényével hassa át“, Lampérth azok közé tartozik, akik „a magyar természet eredetiségéből, erejéből, egyszerű érzéseiből és képeiből merítik ihletüket“. Nyilvánvaló, hogy ez az ellentét magában még senkit költővé nem tesz: költő csak az, aki — akár a nagyváros füstös levegőjében, akár a falu egyszerűbb világában él — a maga lelkében kifermálódó hangulatokat a művészet eszközeivel szuggesztív erővé tudja tenni. Ezt az alaptörvényt Lampérth megszorítja; az a felfogása, hogy a dalban jobban helyén van a fény, mint az árny. Elég, hogy élnünk kell a bajokat, minek azokat még a versbe is beleszőni. „Miért fonjak — mondja — gyomból, gazból kcszorút?“ Másik megszorítása a dal érzési tartalmára vonatkozik: megköveteli, hogy a dal a szív mélyén szülessen, az érzés kényszeréből, mert az olvasót csak ez a szívből fakadó dal hathatja meg. Elítéli tehát a szónoki frázisok versbeszedését, a nagyhangúságot: az igaz hang a vers varázsa, „szívből jöven a szívbe szállna, és benn édes vígaszt találna nem egy bús szenvedő“. És ha másutt kissé belemelegsik a dologba és túlozva mondja: „kell alkotnom, emésztő lángban égve“ — igaz önmagát akkor mutatja be, amikor így intézi el a kritikát:

„Lant kezembe csak úgy kerül,
Ha valami késztet belül,
S őket ha szívem dobogja:
Jók úgy nékem a dalok,
— És aztán más kritikusra
Soha, sohse hallgatok.“

Ennek a bemutatkozó kötetnek két uralkodó témája van: a hon- és leányszerelm. Hazaszeretete boldog és büszke; fiatalos hetykeséggel kiáltja: „Ne busuljunk úgy el, 'sz mi volnánk a szittyák.“ A multnak fénye azért mégsem vakítja el teljesen; meglátja az örökös pártoskodást és a jelen ragyogásában is megérzi ezt az ősi betegséget. Ezen túl csak a magyar beszéd elhanyagolása fáj neki és az izgatás, amely a lelkiismeretlen embert vértanuvá tudja tenni a nép szemében.

Mindez a fiatal kezdő irányválasztását, nem önállóságát mutatja. Jól esik a hazaszeretet meleg vallomásait olvasni, megkap a dicsőség örömeiben fürdő költő fiatalos lelke, meg-

értjük aggódó szívének felsíró panaszát is, de a hang, stíl, sőt gondolatvilág is teljesen a kor átlagtípusa. Csak egy igazolását akarom idézni ennek: költőnk a Balaton partján született, és ezekben a honszerelemtől fűtött versekben semmi sincs abból a varázsból, amellyel szülőföldje ezt az érzést a szívébe ültette. A tartalom megragad, de az igazi költő csak ígérkezik, még nem érkezett meg.

Szerelme is annak a nemes szerelemnek a testvérhajtása, amelyet Tóth Kálmán lírájából olyan örömmel fogadott a magyar közönség. Egyszerű, de becsületes vonzódás, tiszta férfias vágy, titkolt vagy nyílt szerelemvallás, a kedves szépségének elragadtatott dicsérése, panasz vagy boldog öröm, s mindig azon a könnyed, dallamos hangon, amelyet ugyancsak Tóth Kálmántól és talán kissé Heinétől is tanult. A vers magja sokszor egy-egy ötlet, legtöbbször reflexió, amelyet magán- vagy párbeszédbe önt. Hosszabb kompozícióra nincs ereje: a rövid dalban a sóhajszerű röpkesség és a dalolásra szánt dalforma meleg zsongásra képes. De a hosszabbakban hiányzik az egyenes menet; az érzési élmény és az emlék külső kapcsolásban fűződik csak össze, a dal átmelegítésére való érzés kevés a nagyobb költemény áthévitésére. Maga is érzi, hogy a dallamos és egyszerű dalforma jobban megfelel egyéniségének: ír tehát népdalokat, Tóth Kálmán modorában, kedvesen, könnyeden. Nem önálló érték ez Lampérth kötetében, de érték, és hatását javarészből ezeknek a tiszta, egészséges, egyszerű őszinteséggel, dallamosan eldalolt verseknek köszönhetette.

Természetérzéke sincs ekkor még kifejlődve; lelkét a természettel nem az érzés, hanem a reflexió hozza harmóniába. És amit a természetből lát, az nagyon kevés attól a költőtől, aki gyermekkorát a természet ölében töltötte. Fenn van például a bérertetőn, de nem a szemléleti képet adja versében, hanem reflexióját: „Régi regét ím felújulni látok...” Mint vándor járja a szabad természetet, el is fogja a természet varázsa, de a költő vallomása már csak félénk dadogás: „Nem tudom én, mit gondolok, érzek...” Ha az olvasó véletlenül Vajda Jánosnak a természettel együttlúktető dalai után olvassa e verseket, vagy az után a finom költői kép után, amelyet Tóth Kálmán festett a borúról, éppen azt nem találja bennük, amit költői programja olyan hangosan ígért, a szívből fakadó érzést. Talán a legmelegebb „Az erdő mélyén“; a békét találja meg az

erdőben, nyugalomban, rejtettségében, merengő némaságában. De ebben sem érezzük az élményi valóságot, ebben is kiüt az utolsó refraine-sorcsoport, amely a dallam zenei szuggesztíója helyett inkább a tudatos szándékosságot érezteti.

Beöthy ajánlása reméli, hogy „lelkes ódáival és kedves dalaival, egyszerű és nemes érzéseivel s szép formáival“ a kötet utat fog találni a közönséghez; a honszeretet lelkessége, a nemes szerelem, a kedves dalforma volt Lampérth költői útjának egyengetője.

Második verskötetete 1902-ben indult útnak (*Pacsirtaszó*). Az az ellentét, amelyet az első bemutatás kiemelt, itt tudatosabbá vált, de költőibbé is. Az est szürke ködfátyla ráeszmélteti a falu esti harangkondulására, édesanyja imája hangzik feléje, áhitat száll a szívére, s ezzel a hangulatos ellentéttel a mi szívünkbe is belelopja a békés faluba kívánczóság hangulatát. Nem az a költemény ad ennek a lélekellentétnek költői hangot, amely a Farkas—Raskó-díjat nyerte, az csak hadakozó beszédjével szerzett neki alkalmi diadalt, hanem ez a szívbe szálló hangulat. Hivatását, költészetének szerepét is egyre világosabban látja: úgy akar dalolni, mint az egyszerű pacsirta, ahogy Isten tudnia adta, mesterkéletlenül, a divat kényszerével dacolva, a maga szívéből. És nem is irodalmi programm vonja a falu felé, bár programmá erősödött lelkében ez a vonzódás, hanem a szíve, emlékei, kedvesei. A falu képe egyre szemléletesebben és mégis egyre több líraisággal bontakozik ki előttünk. Látjuk mosolygó völgyét, zöldelő halmait, halljuk a pacsirta és vadgalamb szavát, járjuk a költővel a vadvirágos utakat, elpihenünk a vadon lombosította alatt, megkapja szívünket a kis harangok lágy szava, s elfog a vasárnap áhitata. A szíve csak most bontja ki szerelmét a Balaton tája iránt: az őszi hervadás szomorúsága felhőt borít lelkére, és e felhő játékos formálódása a régi víg napok emlékéit csillogtatja a szemé elé. Lírai hatását csak az hűti le, hogy költői stílusa az elbeszélő megjelenítésben szeret elfogódni, hogy a szépség hatását mindig emlékmotívumokkal kényszerül megerősíteni. A kifejezés színe sem elég gazdag; hogy kiüt a balatoni est képéből ez a hasonlat: „Mint egy kacér szép női szem...“ Ez arról tanuskodik, hogy a költő kifejezőképességében a női szem közelebb eső, mint a Balaton szépsége.

A másik fejlődés is a szív érzékenységének területén érez-

hető. Egyre jobban látja a nép nyomorát, annyira, hogy a természet szépségében sem tud gyönyörködni ott, ahol a silány vetéstábla a lakosság koldusvoltára figyelmezteti. Itthon is hallja a nyomorgók panaszát, az éhezők, fázók örök síró kérését, az utcán a vígság és szenvedés fájó ellentétjét, a nyomorgó munkás és kacagó mulatók bántó találkozását. Szívre szomorúsággal telik meg, sajnálja az éhezőket, de azokat is, akik schase tudnak betelni. Apró kis képei erre a nyomorúságra figyelmeztetnek, nem éles hangon, de meleg szívvel. Felfogására jellemző, hogy még a bűnt is meg tudná bocsátani, ha a szenvedés enyhül általa (Karácsony-este). És hogy a maga szeme vezette el a szenvedés látására, azt legvilágosabban az a részvét mutatja, amellyel a városban a falu emberének tragédiáját rajzolja. Érdekes vallomást ír arról is, hogy miért köti a szíve a szegény emberhez. Nem tudatos vallomásnak készült „A külvárosban“ című versikéje, és mégis kiérezzük belőle, hogy a nagyváros fényében, mulatozásában nem érzi otthon magát, s azért keres embert, akivel ez az otthontalansága rokonná teszi; így kerül ki a külvárosba, hol gond lakik és szomorúság. Verseiben még mindig sok a reflexió kergetése, még mindig zavar a szentléleti megjelenítés ingadozása. Jellemző példája ennek a „Tavaszi esőben“ kezdetű verse. Az esős utca képével indul, éjjel van, a sarkon a rendőr, az utcán egy-két megkésétt lump; nincs senki más itt... „Még én volnék itt... ha a lelkem régen ott nem mulatna lenn a faluvégen...“ Ez a heimei fordulat olyan zökkenővé válik a versben, hogy hangulati hatását teljesen megrontja. A kompozíció művészete igazi poétából önkéntelen hat a költenémnyre, de ahol megbicsaklik, ott az igazi költői tehetség ereje fogyatékos. Lampérth Géza lelke, szíve nemeseedett, fejlődött az első kötet óta, stílje és egyszerű verstechnikája is könnyedebb, de Beöthy várakozását tehetsége még nem váltotta be.

Harmadik kötetében (A boldogság vándora) arról is számot ad, hogy a költői fejlődést miben látja (Bohemiából); inassorban az író még kedveltje és büszkesége a mesternek, akinek nótázását utánozza, a mestersorban már „nem vesz tanácsot csak magától“. Költőnk ebbe a mestersorba nehezen jut el. De észre veszi, hogy egyéniségének az apróbb versek valók, szívesebben ír tehát ilyeneket; és van elég élménye is, amivel egyénibb színezetet tud adni mondanivalóinak. Dalaiban most

is az emlék az erősebb, de a ma hangulatával önkéntelenebbül simul össze az emlékezésé. (Egy ablak alatt.) A szerelem is kedvesen lágy melódiákat sugall az ajkára, s azoknak sóhajszzerű dallama virágénekeit meleggé és igazzá teszi. Még a honszeretet izzóbb tüze is el tud férni ebben az egyszerűbb, dalformában (Pálmák alatt), és talán jobban is megkap, mint előző köteteinek páthosza. A falu életének színes képei kerülnek ki tolla alól, igazi pasztellképek, amelyeknek alaptónusa a költő szívének borongása az elveszett falu körül. A hangulatot rendesen azzal emeli ki, hogy a maga szívének élményi oda-fonódását is kimondja vagy sejteti. Csak akkor erőszakolt ez a borongás, ha túlságosan hangsúlyozza a falutól való megválását és a hangsúly kedvéért a fájdalmat a képzetesoportóitás révén akarja fokozni.

Jellemző Lampérth egyéniségére, hogy külföldi útjának benyomásaira miként reagál. Egy helyen azt mondja: „minden új lépés új gondolat...“ De ezt úti versein nem lehet észrevenni. Igazi pesti utazó marad, aki a művészet szépségeit a Baedeker alapján ellenőrzi, de egy szép leány megjelenésére egyszeriben mindent el is felejt. Mennyire semmit sem lát a tenger szépségéből! Egy tengerparti nyáréjszakát így szemléltet: „varázsa igazán Shakespeare bájos álmával volt határos!“ Úti verseiben talán csak az a megkapó, hogy a tenger szépségétől is magyar nyomorúság vonja el a tekintetét: a kívándorlók sokasága. Ámde nem született piaci szerepre; ha bele szól a társadalmi kérdésekbe, békés csendben szól bele, inkább elfogulatlanak látszó képpel, mint a rokonszenv vagy ellenszenv határozottabb éreztetésével. Lírájában a könnyed chanson-forma jut egyre több szerephez, mint a női diplomák kérdését felvető „Diplomás leányok“-ban. Máskor ügyes ötlet a vers köntöse; ez a heinei dalforma (Pietro, öreg gondoláson). De a dallamos egyszerűségeen kívül most sincs egyebe, művészete itt sem fejlődött a mestersor felé, és a kötet húsz év távlatából úgy hat a mai olvasóra, mintha ötven év választana el attól.

1909—1928 között megjelent verseit foglalja magában utolsó kötete (Csendes ünnep). Nem nagy termés, és nem nagy változatosság. Szépsége most is a hármas egyszerűség: a helyzeti-ség, a lélek és a hang egyszerűsége. A fészek dalai ragyogják ezt a legszebben. A meleg meghittséget, a szeretet nyugalmát

és vigaszát, a lelket betöltő boldog szerelmet dalolja és mentől egyszerűbben, annál több szuggesztív erővel. Van itt is kikökenése, például, amikor megállapítja, hogy „mély hóforrás kezd buzgani szívéből“, vagy amikor egy-egy önmegfigyelést jelentőségben túloz, de a gyerekszoba, a nagymama szeretete, az Istenhez emelkedő áhitat melege a nemes szív meghitt és ezért szép dalait ihletik. A dal egyszerűsége mellett ez a megnövekedett érzéstartalom a reflexiót is át tudja néha tüzesíteni, de a legfőbb jelentősége az, hogy az élmény valóságát költői maggá tudja emelni. Ezek az élményből született fészekdalok maradnak meg Lampérth pályájának emlékeül legtovább.

Más mezőn az élmény nem ilyen erős, és így könnyen ad helyet az emlékek és reflexiónak. Pedig reflexiói nem tudnak mélyre szállani, verseinek bölcselmi tartalma nem merül a mindennapiság felszíne alá. Hangjának sincs ereje ahhoz, hogy világfelfogást hirdessen, szemének sincs elég látóképessége ahhoz, hogy a közönséges ember szeménél mélyebbre lásson. A természetes egyszerűség köntösében szeret fellépni, és ez a neki való; a nagyobb kompozíció végigvezetéséhez mesterkedve nyúl. Olvasmányainak hatásán néha formát és hangot próbál, de ritkán sikerrel; egy pasztelljén például úgy festi meg önmagát, hogy könyvet olvas, azaz miközben figyeli önmagát, aközben olvasgat, majd elalszik. Máskor úgy fűzi a verset, mint a gyermek a gyermekláncfű szálait, csilingelve, lelket lehűtve (Akarat).

Amikor az irodalomtörténet értékelő ítéletet akar mondani Lampérth költői pályája felett, ketté kell választania az embert és a költőt. Az ember a nemes érzések hordozója, a magával ragadó honszerlem büszke harcosa, a tiszta szerelem szomjazója, melegszívű, komoly férfi. Öröm és haszon az ilyen ember szívének megnyilatkozását látni, hiszen az irodalomnak a pillanat gyönyörűségén kívül többet kell adnia, egy nemzedéket nevelnie. A költő azonban nemcsak a tartalommal, hanem a megnyilatkozás módjával is hat és érvényesül. Lampérth lírája annak a lírának a hív továbbélése, amely Tóth Kálmán költészetében tetőződött. A dallamos, egyszerű, szinte önkéntelen dalfornában bájos és vonzó, de nincs elég színe, képzelete szegényes, kifejezése nem elég egyéni. Nem emelkedik az egetverő poéták magasába, költészetének ereje a mához, a jelenhez van kötve, és lelkületével tölti be hivatását.

Több ok késztet bennünket arra, hogy e havi összefoglaló szemlénkben még egy (bizonyos körökben népszerű, de komoly irodalmi kritikán még keresztül nem ment) író működésével foglalkozunk. *Pásztor Árpád*, róla van szó, nemrégiben adta ki új verskötetét (*Út élet rabszolgáinak*) és irodalomtörténeti tárgyú regényét (*Gina és Rozamunda*). Első verskötete (*Szineck*) 1897-ben jelent meg, új kötete immár a hatodik. De a ma élő írók működéséről összefoglaló szemlét írni nemcsak azért nehéz, mivel pályájuk még a jövő felé mutat, hanem azért is, mert a termékenyebbeknek teljes termését áttekinteni jóformán lehetetlen. Így vagyunk Pásztor Árpáddal is, és hogy mégis bátorságot veszünk írói képének megrajzolására, arra az ad alapot, hogy a kezünkhöz került kötetekben olyan egységet találtunk, amelyből lelkülete és írói célja s művészete világosan elénk lépni látszik.

Pásztor Árpád elsősorban újságíró, csak másodsorban író-művész. Műveinek javarésze az újságíró érdeklődésének köszöni létrejöttét. Leghangosabbsikerű művének, a „Vengerkák“-nak végén maga meséli el, hogy újságírói kiküldetése hozta össze az Oroszországból hazatérő vengerkával, művének regényhősnővé formálódott nőtípusával. Újságíróként került el Amerikába, s ennek az útjának nemcsak a „New-York“ című regény miliójét és meséjét köszöni, hanem azt is, hogy eljutott Poë Edgar egykori lakóházaiba, közelebről megismerhette azt a légkört, amely nélkül érthetetlen Walt Whitman egyénisége. Az újságíró előtt nyílt meg Tolsztoj falusi otthonának kapuja és tárultak fel Tolsztoj meghitt titkárának, Makovicky Dusánnak titkos feljegyzései. Még Vajda János sorsa is újságírói érdeklődésnek tárgya csupán, hiszen regénye nem is egyéb, mint színes riport a Nagy Miklóstól maradt hagyaték levélkincséről és azokról az intím vallomásokról, amelyeket Rozamundától sikerült kicsalni. Regényeinek témái is az újságírói élet forgatagában vetődtek elébe, a színházaknak még fénytelen csillagjai körül vagy a mindennapi élet hétköznapi sodrából. De ezeken a külső mozzanatokon kívül a lélek is azt a típust mutatja, amelyet csak a nagyvárosi újságíró formálhat ki magában.

Ennek a léleknek a megismeréséhez a legkönnyebben az a Bayros-kép vezet el, amely „Őszi szántás“ című versesköte-

tét díszíti. Egy férfit látunk ott, aki vergődő testtel és vergődő lélekkel a hárfa húrjaiba kapaszkodik. Egész mivolta fájdalomban vonaglik, mert egy csodálatos asszony tartja rettetten ölelésben. A szárnyas ölelőnek felső teste a női szépség csodája, de a karjai oroszlánkarmokkal tépik a szívét, alsó teste pedig szörnyalakban kígyózik. A költészetnek ez a megdöbbentő szimboluma annak a véres harenak a megjelenítése, amely a költő belsejében folyik. Az egyik harcos fél a szerelem, amely meggyilkolja az önérzetet, puha viasszá rontja az acélt, az erős férfit mosolykoldulásra kényszeríti, felúton megállítja a munkát, a bátrát gyáva rommá gyúrja, a gondolatból kerítőt nevel, és a percért éveket ad el. A másik fél az eszme, amely ott születik meg az emberszerető szív mélyén, célt ad az életnek, erőt a küzdelemhez, értelmet a szenvedésnek. Ebből a harcból születik Pásztor Árpád költészete, versei, ezek a „fájdalmakon felsíró muzsikák“.

Az egyik fél a szerelem gyönyöre és kúnya. Költőnk szemében, ha ez a fél a győzedelmes, a szerelem az egyetlen boldogságot megkötő valóság, sóvárgott mámor, amelyben, úgy hiszi, el kell égnie minden földi kúnnak. Nem az a szerelem, amely bennünket tesz boldoggá: azzal az ő szíve nem elégszik meg; a bűnben izzó és mégis tisztának hitt szerelem ez, a zaklatott ember örök szomjúsága, a mindig kielégítetlen, mert kielégíthetetlen szomjúság. Egy csókban ezer nő csókját akarja eleskolni; tüzét az „ajak kiszítt, édes, piros vére“ nem oltja, csak vággyal táplálja. A szerelem kéjének boldogsága az ő szemében „az élet örök üdve“, s ezen túl nincs eszmény, nincs hit. Ez a leverő örök égés annál megdöbbentőbb, mert maga is tudja, hogy megnyugvást, kielégülést nem ad; így dalol róla: „Nincs oly szépség a világon, amelynél nincs egy még szebb álom.“ Ezt a boldogságot kergeti mégis képzelete, és élénk varázsolja Salamon király végét, amikor ezer meztelen asszony perzselő teste melengeti a dalnokkirály hűlő tetemét. Képzeletét ez az érzéki szín jellemzi: álomra zárt szemét a női test fehérsége vakítja, orrát a női test illata csiklandja, bőrét a női ujj selyme simogatja, és szultánnak álmodja magát, akit ezer lányajak esokol a boldogság esomakján. És mégsem Gellért Oszkár ösztönös, felelősségtelen gyönyörhajszolása emelkedik e versekből élénk, hanem az a menekülés, amellyel a nyomorban vergődő ember a hullámsír felé rohan. Megdöbbenünk rajta, de meglátjuk a

vergődés kínját, az önmaga elől való menekülés kétségbeeső gyötrődését.

Ez a szerelem a nagyvárosi élet hajtása, azé a nagyvárosé, amelybe költünk annyira belegyökerezett. Sokszor tesz vallo-mást arról, hogy a nagyváros nem boldogságot termő talaj: „mindnyájunk lelkét ez szívja ki, ránk fekszik sivár levegője... üres szív lakja és léha gőg, közönyteáin lomha, bús élet; ...rajtunk keresztül zúgva tipor“. És mégis itt van otthon, ennek zaját kívánja, ennek tülekedését éli, ennek könnyelmű világát tette magáévá. De a szíve mélyén meleg részvét él ennek a talajnak az emberei iránt: látja a forgatagot, amely elrabolja az erőt, életet. Legmelegebb érzéssel a „Végig az úton“ tesz erről bizonyosságot. Az író abban a hitben tartja olvasóit, mintha a saját családjá történetéről lenne benne szó, mintha regényé-nek szenvedő hősnője az ő testvére lenne. Ez a köntös természetesebbé teszi részvétét, érthetőbbé melegségét, pedig nyilvánvaló, hogy ebben az egy család történetében az egész nagyváros tragédiáját írta meg. Ügyes művészi fogás az is, hogy élményként mond el mindent, magát is szereplővé teszi, anélkül, hogy a regény eseményes tartalmában határozottabb szerepe lenne. Egy kispolgári családról van szó, amelynek feje, az özvegy anyja, öt apró gyereket nevel fel. Két leány kalapüzletet nyit, majd férjhez megy, de nem egyenlő szerencsével. Az egyik férj a hangos, de üres emberek közül való; hangossága azonban hódít. A lóversenyek láza ragadja el, majd tovább züllik, megcsalja feleségét, akinek pénzéből él, végre is az élet únja niég a zuhanást, s a férfit meghal. De a gyermekük él, s az anyja, aki a maga szívének örök lemondásaitól meg akarja kímélni, elneveli, könnyelművé teszi. A leány útja iszapba visz, nincs megállása, nincs szíve és kegyelete. Sivár, kegyetlen kép, de keserű igazság árad a lapjairól. Igazi hétköznapiság, és éppen az a bezzalmasan fontos benne, hogy hétköznapi történet. Ez a nagyvárosi élet, ilyenné formál, ilyenné boldogtalanít. Nincs mese-érdekessége, de van igazsága. És az író ért ahhoz, hogy olvasóját csabílineselje ehhez a közönséges történethez: a háttérben a saját újságírói pályakezdését rajzolja, vagy legalább azt a pályakezdést, amely az övé is lehetett. Milyen kietlen, milyen pillangóélet ez is! De az egész tagadhatatlan kertörténet, apró valóságmozaikokból összetéve. Ha az ember a versekben megnyilatkozó lelket veti össze ezzel az itt megismert újságírólélek-

kel, annyira egy a kettő, hogy az egész történetet az életből híven lemásoltnak kell gondolnia. Ámde ez a hív másolás egy testvéri szív fájdalmas visszaemlékezéseként kerül elénk, s ebben van hódító ereje is. A megírás színességét ez a valóság vagy fikció adja meg, s akár valóság, akár fikció, az olvasó nem kételkedik igazságában. Hiszen alakjai annyira típusok, ha külön világban fergolódnak is: csak az otthon kerete egyeni, csak a betegápolás mozzanata köti egyéni sors egyéni viselőihez. Pásztor Árpád írásainak varázsa ez: típusos sorsot egyéni valami ügyes mesemozzanat révén.

A „Vengerkák“ is ilyen típusvázlat: maga az író is hangsúlyozza ezt, amikor egy egész telepet képzel el Oroszországban ebből a magyar leányfajtából. Sőt a magyar miliórajz is típust mutat be: a mai, könnyen gondtalanságra törekvő kispolgárleány körét, amelyben az apa még régimódi tanár, a becsület és tisztesség szürke lovagja, az anya az özvegyi nyugdíj filléreiből nyomorog, a leány azonban már ezt vallja: „Az ifjúság elröpül, de a pénz, a pénz az megmarad.“ A család hagyományja nem is több ebben a leányban, csak bizonyos félszegség, bátortalanság, inkább kölönc, mint szárny. Mi formálta át? Nem a környezet, nem is az olvasmányok (Ambrus, Zola, Bródy, Herczeg, Gárdonyi, Maupassant, Bíró és Molnár, végül pedig a Szanin), hanem egyszerűen az, hogy megúnta, megútálta a nyomort, az örökös gonddal való küszködést. Ezért teszi boldoggá a konfliktusban való kocsizás a Stefánia-úton, hiszen szépnek, újnak, nagyszerűnek érzi, lelke felszabadul a gond kényszeréből, és szeme belekapaszkodhatik az előkelő világ gondtalan ficsúrjainak sóvár tekintetébe. Ezen a sóvárgott úton az első lépeső a színiiskola. „Oh, mi mindenfajta leány szorongott abban a zongora körül! A kis polgárleány, aki zsúrokon feltűnt kellemes énekével és addig nem hagyta békében tisztesszatócs szüleit, míg színinövendék nem lehetett. Most már nem lakik otthon és egy automobilgarázstulajdonos szeretője van. Amott egy finomvonalú teremtés, aki a múlt évben még a Helvécia-kávéházban járt asztaltól asztalhoz. Egy bankfiú kiemelte és most kiképzzi...“ A második lépeső még keservesebb; ezt már a regény hősnője (keserű szó a hősnő ebben a vonatkozásban) sorsában mutatja az író: az új operettben négy lakáj hoz be a vállán egy aranyhalat, egy trikós, széptestű fiatal leányt. A test eddig még csak a szemek közprédája, de az aranyhalacska

felé immár ezer éhes férfvágy veti ki a horgot. Amikor az első horog megakad benne, de kitépi, visszalöki — tapasztalnia kell, hogy ezen az úton csak a testért lehet a sikert megvásárolni. Érthetetlen naivsággal (az író ebben a naivságban a család tisztességes hagyományát veszi oknak) szerződik egy moszkvai leányügynökkel, mert a test vásárából a művészet vásárába akar eljutni. Az út és az útitársuk kinyithatnák a szemét, de ő még mindig bízik és hisz. Moszkvában hamarosan kijelölik az útját; még szerenese, hogy egy furesa oroszra akad, aki aránylagos tisztességgel akarja a magáévá tenni, hogy amit a sors a beteg feleségtől megtagadott, azt ettől az egészséges és szép leánytól kapja meg, a gyermeket. Hogy miért kellett előbb másnak adnia magát, hogy miért kellett az édesanyjáról érkező hír hallatára a gyermeket feláldozni, azt nem érteti meg a regény, csak azt érezteti, hogy ezen az úton nincs meggondolás, nincs józanság, és nincs a lejtőn megállás. A mese megszakad azzal, hogy a leány hazajő; de hogy mi lesz az itthoni sorsa, nem kell-e még lejjebb csúsznia, azt az olvasó elképzelésére bízta. Nem akart befejezni egy embersorsot, hiszen riportszerű értesülésre építi azt is, amit elmond. Ezért nincs regényszerű művészet a megírásban, a felépítésben: az író azt hiszi, hogy így léletszerűbb a rajz, amit élénk vet. És amikor ezen a sokszor visszataszító életsorson az olvasó áthalad, a sorok mögül valami azt sejteti vele, hogy azért nem hideg mesefonal pergott le előtte, hanem az író szíve síránkozott itt azon a sorson, amelybe a mindennapi élet nyomra a polgári osztályt hajtja. Igaz ez a kép? — Még ha rámutatna is az író az alakra, akiről Terézt mintázta, akkor is nyilvánvaló lenne, hogy az újságíró szeme az egyes esetből egy társadalmi osztály sorsát általánosítja. Ez a regény a legvilágosabb igazolója annak a megállapításnak, hogy Pásztor Árpád mindenekfelett újságíró.

Még kevésbé mondható regénynek, művészi alkotásnak a „Kelemenék“ története, és mégis megvan az érdekessége, mert újra jellemző típusokat mutat be. A tanácsköztársaság gyászos idejének polgárvilágát akarja ábrázolni, de voltaképpen csak a zsidó polgárét rajzolja. Látjuk a lelkiismeretlen intellektuelleket, akik elméletpróbát játszanak, s nem veszik fel, ha vér és nyomor támad lelkiismeretlen játékuk nyomán. Látjuk a kommunizmus hivatalnokait, az önzés és mindent kihasználó vakmerőség lovagjait. De a főalakok: egy fővárosi kereskedő és

annak udvarláshoz szokott felesége. Csak ismert jellemvonásokat vet a vásznára, nincs is igazi érdekessége; talán annak az egy mozzanatnak a kivételével, amely a fiút ábrándítja ki az anyjából. Ez nem újságriport, hanem reálisan elképzelt lehetőség, de annyira mellékes mozzanat a regényben, hogy a sablon tengerében alig lehet észrevenni.

A legmelegebb írás Pásztor Árpád prózájában a „Princesz”. Sok vonás köti ezt is az újságíró riportmodorához, de valami Dickensre valló együttérzés közel tudja hozni az olvasó szívéhez. A riportrészek így szedhetők rendbe: a babauilet karácsonyestén; a babagyár egyik kisleány alkalmazottjának megszólaltatása karácsonyi álmairól; egy babagyári alkalmazott pöre a rendőrbíróság előtt. Ezt a három motívumot az író itt ügyesen összeszövi, alakjait élökké hangsúlyozza, Fáni kisasszonnyal és Feri bácsival a mindennapi esetet felfrissíti. A mindennapi eset a meseszöveg könnyed fonala révén érdekessé válik, az író jószíve átizzik a téli hóesés fátyolán. A „Gina és Rozamunda” regényében már erősebb az újságíró szenzációkeresése. Ezt nyilván az a gazdag hagyaték indította meg, amelyről éppen e sorok írója számolt be évekkkel ezelőtt a M. Irodalomtörténeti Társaság egyik ülésén, s amelyből akkor az önéletírást közzé is tette (M. Helikon, 1921. 166.), a Nagy Miklós-hagyaték. Ez a hagyaték azonban csak Vajda János egyéniségének megvilágítására fontos és nélkülözhetetlen, magára a két szerelem történetére nem ad felvilágosítást. Pásztor Árpád, az újságíró, ennél nem állt meg. Felkutatta Vajda János özvegyét, Bartos Rózát és tőle jegyzett le minden még élő emléket. Ez a regény alapja. Irodalomtörténeti életrajzot ennek alapján írni nem lehetne, hiszen e sorok írója is tapasztalta Tóth Kálmán életadatainak gyűjtésekor, hogy még az olyan kiváló intelligenciájú asszony is, mint Majthényi Flóra, mennyire átformálja emlékezetében a valóság adatait. De regénynek bőséges alap ez, és nagyon jó érzék vezette Pásztor Árpádot ehhez a formához. Csakhogy azok az alakok, akik az irodalomtörténetírás igazságkereső szeme előtt vannak, regényalakká nem könnyen formálhatók. S ebben az esetben is kételyek merülnek fel Vajda János regényképével szemben. Csak egy mozzanatát említem meg, a Rózával való megismerkedést; ha szóról-szóra így mondotta is el az özvegy, mégsem egyezik az Vajda lelkiségének hiteles megvilágításával. Ez a nagy gyerek ennyire gyerek sohasem lehetett. De ettől

eltekinve, kétségtelen, hogy az irodalomtörténetírás hálás lehet Pásztor Árpádnak: egyrészt az adatgyűjtésért, másrészt ennek a csodálatosan hamar elfeledett nagy írónak a közönség érdeklődésébe való állításáért. Mint regénynek is vannak sikerült lapjai: Gina alakjának rajza jobban sikerült, mint Rozamundáé; az utóbbit túlságosan a regényeiben szereplő mai polgárleány típusának rajzolta, nem gondolva meg, hogy a „Végig az úton“ Stellája más kornak a szülötte, mint volt Rozamunda. Gina azonban valószínű és mégis nagyon ügyesen formált regényalak. Amint apja szegényes fodrászüzletében várja a herceget, álmainak a lovagját, amint a költőt értékeli, amint elhelyezkedik a bécsi Eszterházy-palotában, majd átmegy a cirkusz légkörébe, azután elhagyja a cirkusz embereit, az orosz gazdagság csillogásában, és végül ahogy meghal, mindez regénymese, regénymilió. Érdekes, hogy Pásztor összes regényhősnőinek mennyife közös az álomviláguk: Gina éppúgy a csillogó jövő lepkéje, mint a vengerka Teréz vagy a mai világ másik tündöklő virága, Stella. Ginában sikerült neki ezt a közös vonást a származás költött meséjével megértetni, s ez is mutatja, hogy mily gondosan igyekezett minden egyes vonását regényszerű megokoláshoz juttatni. A második részben több volt az újságíró által szerzett való adat, mint Gina sorsának a megrajzolásánál. Itt tehát színtelenebb, fakóbb, és mivel a valóságnak előtte ismert adatai azt a hitet költötték benne, hogy egy-két vonás is elég világossá teszi, elmosódott. Különben valamelyest a hála is megkötötte a kezét. Amikor arról van szó, hogy a válás oka valóság-e, vagy pedig csak Vajda agyréme, a jegyzetekben határozottabb vádat sejtet, mint amit a regény bevall. A regény azonban nemcsak a szerelem története, hanem egyszersmind a költő lelkének, költői fejlődésének vázolója is. Érdeme, hogy elismeri ugyan Vajda költői nagyságát, elítéli ugyan Gyulai kritikáit, de józan marad és nem idealizál. Azt a feladatot mindenestre betölti, amivel a kötetet útnak indítja: a magányos, szomorú költő életének rengetegében utat mutat.

Azt hinné az ember, hogy Pásztor Árpád lírájának a szerelemről vallott felfogása talált rokon hitvallóra Vajda Jánosban, s azért írta meg történetének regényét. Pedig nem ez az ok. Pásztor Árpád szereti a magányos költői egyéniségeket, szeret a problémák világába tekinteni, amikor egy-egy költő lelkéről van szó; így született meg Tolsztojról, Poëról és

Walt Whitmanról írt könyve. A legszubbjektívebb köztük a Poéről szóló: az amerikai emberrengetegben keresi a nagy költő szellemét, és a mából próbál világot vetni a régmúltnak poétájára. Walt Whitmanben az ember és lelek poéta- és stilsajátosságát vizsgálja, mert őt is megkapta az emberszeretnek az a lángja, amelyet egy költőben sem lát oly magasan lobogni, mint ebben az amerikaiban. Tolsztoj csak abban a lelki tragédiában érdekli, amely az „uchod“ gondolatával fűződik össze, azaz az eszmehirdető Tolsztoj elszakadása otthonától. Az íróművészlről nincs könyvében szó, csak arról a Tolsztojlról, akit apostolnak hitt egy nagy közösség. Ennek az apostolnak a vergődése a család és a tanítás kérlelhetetlen konzekvenciái között nő itt könyvvé. Mindig az eszme kapja meg a lelkét írónknak, mivel önmagának is nagy problémája az, hogy az ember hogyan ültesse bele egyéniségét és életét a nagy eszmék harcába. Ezek a könyvek, ezek az írói életrajznak látszó művek voltaképpen ugyanannak a lelki harenak a termékei, amelyekből lírájának felsíró muzsikája született.

Egyik versében arról a gazdagságról szól, amelyet szeméddigi életén át fogadott magába: látta és fel tudja idézni a tengert, Párizst, Rómát, Japánt, a világ minden csodáját. Amivel szemének hódolt, azt művészete is megérdemli. Pásztor Árpád nemesak műfordítónak kiváló (Walt Whitman ma csak az ő fordításaiból ismeretes nálunk), hanem stíl-átérzőnek is elsőrangú. Stílművészetének legszubb terméke a „Savitri“, amelyet a Mahabharatából finomított költői drámává. Már a Mahabharata is párbeszédés formában jeleníti meg az ind költészetnek ezt a legbájosabb meséjét; már Vértsey Dezső fordításából is kihangzik a drámai jelleg: ezt Pásztor Árpád mesedramája azzal fokozta, hogy az egész mestertörténetet két egymásba olvadó színbén egyesítette, amelynek kapcsa egy zenei betét, „örvendő zene, mely csendes, elgondolkodó szomorúsággá válik“. A kis drámában egyrészt a mese költőisége maradt meg teljes épségben, másrészt a magyar költő a nyelv színességével a mese keleti színét finoman csillogtatja. Ind drámának teljesen hű fordítása a magyar közönségnek nem tudna tájékoztatóképet adni arról a költészléről és világfelfogásról, amelynek a darab a terméke. Csak egy példát említek: Vértsey Dezső azok közé a kevesek közé tartozik, akik csakugyan eredetiből fordítanak; megérti és pontosan tolmácsolja a szöveget, de a ritmus

követése kedvéért a szórenden kénytelen erőszakot elkövetni, néha pedig a hangzás „költői színezete“ kíván tőle népiesebb hangoztatást, amivel a darab meseszerűsége egyszeriben elvész. Pásztor Árpád nem fordítja a darabot: a mesét sűríti, a szöveget szabadon ástilizálja; amit amott Markandeya elmondott, Savitri születését, megjeleníti, és az egészet oly hangulatos nyelven szólaltatja meg, hogy a hallgató a poézis ősforrásának közelében érzi magát. Ma a leghívebb ind dráma magyar nyelven ez a szabad átdolgozás.

Ilyen természetű költői művészet azoknak kiváltsága, akiknek lelke nagyobb érzékenységű, és érzékenységük símuló. Ilyen költő Pásztor Árpád. Nála nem felvett szerep az a fájdalmas felsikoltás, ami ajkát egy kidöntött fenyő láttán hagyja el: gyilkosságnak érzi a fa kidöntését, mert életet látott a fában és halált sirat a kivágásában. Figyeljük a szavát:

„Fűrész reszelte, szekerec véste,
Kötél húzta... hogy sirt, ropogott!
Megállt az erdőnek szíve verése,
Amint a esákány a törzsbe fogott.
Nyögve, recsegve, ropogva, zihálva,
Mintha tíz pattog vagy zeng a vihar,
Rengi kínját a rémült világba, —
Megborzad az erdő, felhörg az avar.“

Nem eltanulás ez nála, hanem alaptermészet, annak az érzékeny szívnek a természete, amely a mindennapiságban annyi fájdalmat, szenvedést, keserűséget látott és siratott. Ez az alaptermészet teszi a zene szerelmesévé, ez kergeti a zene szárnyainak keresésére: „Oly szomorú ideleln a világ, s ott fönne velem a végtelen rokon.“ Ez a magyarázata annak, hogy a leghétköznapibb mindennapiság megállítja és elgondolkozásra, gondolati elmélyedésre készíti (Rongy). Az élmény hamarosan mélyül el nála gondolati problémába; néha éppen az a hibája, hogy eunek az elmélyedésnek a természetes voltát a magunk reális józanságával meg se tudjuk érteni (Találkozás). De a stíl hangulati ereje oly erős, hogy egész rövid sóhajaiban is magával tud ragani; legszebb példája ennek a „Tél“:

Fehér, nagy hóesésben
Fekete varjú száll,
A tollazatja ében, —
Kering... megül... megáll.

Szétnéz a tág határon.
Fejét forgatja... Vár.
Schol se lomb, se lábnyom.
S rikolt lebbenve: —... Kár!

Új kötetében ez a halk melancholia uralkodik, versei is esendesebbek, s hatásuk alapfeltételül azt írja elő egyik versében: „ha versre vágyol, olvasd egyedül...” Azt hiszem, ebben a kötetben ért művészete a legmagasabbra: a forma önkéntelenül símul az önkéntelenül elszálló hangulatsóhaj dinamikájához. A lehiggadás harmóniát teremt, a harmónia szuggesztív erejű: nem külső cél, nem az újságíró ötlete, hanem a bensejében kristályá finomuló hópehely az ihlető. Pásztor Árpád, az újságíró, itt érezteti igazában azt, hogy nemcsak újságíró, hanem költő is. De ez a kettősség nem élhet örök békében; ahogy a szabad vers kultuszát gúnyolja, az mutatja a fájó ráébredést a költői őszinteség nélkülözhetetlen voltára. És amikor a mindennapiság a szeretet révén ihleti meg, akkor az érdekességet váró újságíró egyszeriben átadná tollát az emberszerető költőnek. Sajnos, ezt a sóvár újsággép nem szívesen és nem mindig engedi meg neki.